

РЕЦЕНЗІЯ

Шутова М. О. Етнокультурні стереотипні портрети англійців і українців (когнітивно-ономасіологічна реконструкція фразеоформул) : [монографія] / Марія Олександрівна Шутова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2016. – 353 с.

Rozprawa ujmie swoją solidnością i interesującym rozplanowaniem. Trzy rozdziały tworzą logicznie zbudowaną całość. W pierwszym (s. 7–90) omawia się podstawy teoretyczne interdyscyplinarnego podejścia do stereotypów etnokulturowych, w drugim (s. 91–153) omawianą są problemy metodologiczne, w trzecim, najważniejszym, konkretne “frazeoformuły” języka angielskiego i ukraińskiego. Ostatnia część ze względów poznawczych jest najciekawsza, odkrywcza, ma charakter analityczno-materiałowy, obejmuje stereotypy Anglika i Ukrainca i wybrane koncepty, prezentowane paralelnie w języku angielskim i ukraińskim.

Lekturę rozprawy zacząłem jednak części pierwszej i od przejrzania bibliografii, liczącej 467 pozycji przedmiotowych (w tym prawie setki wpisanych łacinnicą prac anglojęzycznych, też niemieckich i polskich), 55 pozycji źródłowych (лексикографічних джерел). Znalazłem w bibliografii zarówno dzieła autorów zachodnich (W. Humboldt, I. Kant, E. Sapir, F. de Saussure, C. Levi-Strauss, B. Russel, K. Jung), jak też rosyjskich (L. Berezovič, O. Belova, N. Arutjunova, Ju. Apresjan, T. Agapkina, L. Vygotskij, G. Gačev, P. Gurevič, H. Komlev, M. Kostomarov, V. Krasnyh, L. Krysin, A. Leont'ev, V. Mokienko, S. Nikitina, S. Tolstaja, N. Tolstoj, Ju. Stepanov, V. Telija, V. Toporov, E. Uryson, N. Ufimceva, P. Florenskij, F. Fortunatov, R. Frumkiina, T. Civjan, A. Šmelev), ukraińskich (O. Levčenko, I. Golubovskaja, V. Zajvoronok, A. Potebnja, O. Tiščenko) i polskich (A. Wierzbicka, J. Bartmiński). Lista uwzględnionych autorów jest imponująca, są to przy tym nazwiska autorów rzeczywiście w rozprawie przywoływanych i wykorzystywanych.

Rozprawa jest ukierunkowana kognitywnie i antropologicznie, Autorka pisze: “Основне питання, яке продовжує обговорюватися, пов’язане з тим, яку позицію посідає людина в цій системі як носій мови – представник певної лінгвокультури; як взаємодіє людина із середовищем і як впливають результати цієї взаємодії на розвиток мовної системи?” (s. 7). Powołuje klasyków, takich jak A. Вежбицька, I. Голубовська, В. Жайворонок, О. Кубрякова, I. Кобозева, О. Тищенко, I. Серякова, Ю. Степанов.

Wraca do definicji stereotypu Waltera Lippmanna z *Public Opinion* (1922), *the pictures in our heads*, wzbogaca jednak jego koncepcję o nowe ujęcie, wprowadza pojęcie “etnostereotypu”, pisze: “Стереотип як культурна модель формується в певній лінгвокультурній спільноті, а тому найбільш оптимальним терміном для позначення такого витлумачення стереотипу є синтез “етнічного” і “культурного” стереотипу в одній дескрипції – “етнокультурний стереотип”” (s. 9).

Etnostereotyp wprowadza Autorka w siatkę podstawowych pojęć “lingwokulturologii”, badającej językowo-kulturowe obrazy świata w rozumieniu m.in. Masłowej i Krasnych. Z wielką starannością Autorka stara się odnotować wkład wielu badawczy w rozpoznanie problematyki stereotypów narodowych, z uwagą śledzi publikacje rosyjskie, ukraińskie, polskie, także zachodnioeuropejskie. Taka otwarta postawa zasługuje na najwyższe uznanie.

Autorka jest w pełni świadoma wagi omawianych zagadnień we współczesnej Europie i świecie: “Реконструкція етнокультурних стереотипів необхідна для виявлення тих глибинних механізмів формування ментальних понять у свідомості носіїв європейських мов, які наблизять сучасну компаративістику до відповіді і на досі дискусійне поняття щодо прамови і протокультури індоєвропейців” (s. 10).

W rozdziale 1., w którym Autorka dokonuje problemowego przeglądu badań nad stereotypem, znalazły się krytyczne rozważania dotyczące jego definicji oraz analiza kontrowersyjnych problemów prawdziwości (*kernel of truth*) i stałości stereotypów. Autorka wykazuje świetne rozumienie

złożoności tych problemów – zwłaszcza w aspekcie społecznym i psychologicznym z uwzględnieniem problematyki etykiety językowej, archetypów jako stereotypów etnokulturowych, typologii kontekstowo-formalnej – przy czym referując sądy innych potrafi zająć stanowisko własne. Wywody teoretyczne rozdziału 1. są zwieńczone znakomitą podsumowaniem na s. 87–89.

Rozdział 2., poświęcony bazie epistemologicznej stereotypów narodowych, pogłębia wywody rozdziału 1. i obejmuje kwestie kognitywno-onomazjologiczne i dotyczące metod analizy stereotypów w różnych działach humanistyki. Omawia się w nim m.in. problemy stosowania eksperymentów asocjacyjnych i profilowania pojęć (wyobrażeń stereotypowych). Autorka podkreśla, że metodyka rekonstrukcji stereotypów narodowych pozwala zbudować „portrety onomazjologiczne” nosicieli języków angielskiego i ukraińskiego. Uwaga badaczki jest (słusznie) skupiona na frazeologizmach jako danych o szczególnej wyrazistości w punktu widzenia stereotypowości.

Rozdział 3. jest najciekawszy, dotyczy konceptualizacji – w płaszczyźnie frazeologii – w obu porównywanych językach stereotypów Anglika i Ukraińca, konceptów kulturowych, takich jak: ŻYCZLIWOŚĆ, ODWAGA, PATRIOTYZM, PRYWATNOŚĆ, GOŚCINNOŚĆ, PRZYJMOWANIE GOŚCI, PRACOWITOŚĆ, KONSERWATYZM, ZACHOWANIE ODREBNOŚCI NARODOWEJ, a także konceptów kodowanych leksemami *soul / dusza, heart / serce, spirit / duch, courage / mužnist', hom, house / budynek, dim; food / jiza, money / hroszi*.

Wywody analityczne zostały jednak poprzedzone wywodem na temat „charakterów narodowych” i przypomnieniem charakterystyk narodów europejskich przez niemieckiego etnologa Hansa Güntera (1891–1968) w pracy *The Racial Elements of European History* z roku 1927, a także Józefa Denikera *Человеческие расы* z roku 1902. Zastanawia dlaczego Autorka nie skorzystała z bardziej nowoczesnych, aktualnych opracowań kontrowersyjnego tematu ras¹, uwzględniających fakt, że postrzeganie ras często opiera się na popularnej taksonomii (*folk taxonomy*), opartej na cechach zewnętrznych; jak wiadomo część naukowców zaleca rezygnację ze stosowania pojęcia ‘rasa’, także z pojęcia “charakteru narodowego”. Warto w tym kontekście przypomnieć stanowisko badaczy wiedeńskich, że “charakter narodowy” jest “pojęciem zdyskredytowanym pod względem politycznym i naukowym”, a “badanie stereotypów nie jest tym samym co badanie charakterów narodowych” (Jan Berting, Christine Villain-Gandossi, *Rola i znaczenie stereotypów narodowych w stosunkach międzynarodowych: podejście interdyscyplinarne*, [w:] *Narody i stereotypy*, pod red. Teresy Walas, Kraków 1995, s. 18, 16).

Niezależnie od zgłaszanych wątpliwości co do zbyt ścisłego wiązania kategorii “charakteru narodowego” z stereotypami narodowymi, rekonstrukcje konceptów kulturowych – jakkolwiek dokonywane przez Autorkę głównie na bazie frazeologizmów (pełne opisy powinny opierać się na bogatszej bazie materiałowej, wykorzystywać także cechy obecne w derywatach, presuponowane w tekstach, zdobywane ankietowo) – są bardzo interesujące i wartościowe.

Jeśli rozprawa ma stanowić podstawę dla uzyskania stopnia naukowego doktora w zakresie językoznawstwa, uważam, że spełnia ona w stopniu wystarczającym, a nawet z nadwyżką, wymogi stawiane rozprawom doktorskim.

Dodam na koniec, że jako redaktor rozpoczętego właśnie *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów* (tom I, DOM, wyszedł w Lublinie w roku 2015) mogę tylko wyrazić żal, że Autorka nie znalazła się w międzynarodowym gronie współpracowników tego dzieła, bo ze swoim nastawieniem badawczym i rzetelnością warsztatową mogłaby być bardzo cennym, pożądanym “udziałowcem”.

Prof. dr hab. **Jerzy Bartmiński**
Emerytowany profesor UMCS w Lublinie
Członek czynny PAU w Krakowie

¹ Np. Stepan, Nancy. *The Idea of Race in Science: Great Britain, 1800–1960*, Hamden, Connecticut 1982, czy Gordon, Milton Myron, *Assimilation in American life: the role of race, religion, and national origins*. Oxford 1964.